

МОЛОДІЖНІ ВЕКТОРИ УКРАЇНСЬКОЇ МРІЇ

Олександр Курочкін

УДК 304.444-053.81(477)

Об'єктом дослідження є студентська молодь як активна соціокультурна група сучасного українського суспільства. У статті аналізуються побутуючі в середовищі студентів-гуманітаріїв погляди, судження, думки, пов'язані з узагальнюючим етноментальним концептом «українська мрія». Для активації творчого потенціалу респондентів і з метою порівняння використовується широковживане поняття «американська мрія» /American dream/.

Ключові слова: українська мрія, молодь, стереотипи людських прагнень, життєві цілі, етноцентризм, прагматизм, патріотизм, загальнонаціональні цінності.

The object of study is the students as an active socio-cultural group of modern Ukrainian society. The article analyzes the ideas, opinions and reflections occurring amidst the students-humanitarians and referring the generalizing ethno-mental concept Ukrainian Dream. In order to activate the creative capabilities of respondents and to compare the terms the author takes advantage of an American Dream concept.

Key words: Ukrainian Dream, youth, stereotypes of human aspirations, life aims, ethnocentrism, pragmatism, patriotism, nationwide values.

Життя без мрії безбарвне й не цікаве. По суті, це не життя, а жалюгідне існування. Серед відомих у природі біоорганізмів лише людина наділена здатністю планувати майбутнє, ставити перед собою конкретні цілі й прагнути їх досягнути. Тому мрія — мета — рушійна сила розвитку окремої людини і людства в цілому.

Сучасні тлумачні словники визначають мрію як те, що створене уявою, фантазією, як думку про щось бажане, приємне або ж щось нереальне, недосяжне. У вітчизняній художній літературі нездійсненні мрії ще називають «рожевими». Мрію часто ототожнюють з утопією — трансцендентною візією, що покликана замінити незадовільну реальність. Найчастіше такі візії мають на меті перетворення існуючого суспільства на якесь інше (краще, гармонійне, справедливе, технократичне тощо). Мрія безпосередньо пов'язана з потребами людини, з тими її бажаннями і прагненнями, досягнення яких вимагає певного часу, напруження волі, концентрації фізичних і духовних сил.

На думку С. Грабовського, «мрія відмінна від ідеалу. Ідеал стосується сфери належного, він змальовує те, що мусить бути. Мрія ж окреслює бажане, те, чого жадає людина. Ідеал «холодний» і стосується загального. Мрія багатобарвна й «тепла», вона пов'язана з індивідуальним»¹.

Діапазон мрій надзвичайно широкий. Залежно від ставлення людини до навколишньої дійсності розрізняють мрії творчі, активні, пасивні, казкові, реалістичні тощо. Ураховуючи ступінь поширення цього феномену, можна говорити про мрії індивідуальні (особистісні), колективні, універсальні; у форматі соціальних і етнічних спільнот — про мрії селян, робітників, лицарів, студентів, моряків, митців та ін.; мрії народні, національні, загальнолюдські тощо. Отже, мрії, як і безліч інших інтелектуальних категорій, піддаються класифікації, але загальновизнаного канону тут не існує. Якщо людина мріє про власну квартиру, кар'єру, супутника життя, це її особиста (індивідуальна) мрія. Коли ж ідеться про те, як покращити устрій країни, освоїти космос, покінчити з корупцією, розв'язати екологічну кризу, то такі мрії підносяться до рангу суспільних (загальнонаціональних і загальнолюдських).

Для прикладу, варто нагадати кілька універсальних, заповітних мрій, які хвилювали й наснажували людство з давніх-давен. Це і мрія про вічне життя (життя без смерті), і мрія про мир на всій землі, і мрія літати, як птахи, і вийти за межі земної атмосфери в космос. Сьогодні, як відомо, останнє побажання вже стало реальністю, тоді як два перші досі лишаються нездійсненими. У радянські часи

широкі маси «годували» мріями про близький комунізм, соціалістичну демократію, формування нової наднаціональної спільноти — радянського народу... Люди вірили цим нісенітницям, поширенням яких займався керований КПРС розгалужений апарат ідеологічної пропаганди. В офіційній радянській міфотворчості СРСР — країна здійснених мрій трудящих. Так, у 1938 році, який ознаменувався масовими сталінськими репресіями, тлумачний словник російської мови пафосно декларував: «Те, про що мріяли і продовжують мріяти мільйони чесних людей в капіталістичних країнах, — уже здійснено в СРСР»².

Мрія як особлива форма уяви тісно пов'язана з емоційним станом людини й, безперечно, має вікову специфіку. Дитячі мрії істотно відрізняються від тих, які народжуються в головах людей з багатим життєвим досвідом. На особливу увагу заслуговують мрії представників молодшого покоління, які стоять на порозі дорослого життя. Молоді люди — найбільш мобільна, креативна й критично налаштована частина населення, думки і погляди якої будуть визначати майбутнє та подальший розвиток нашої держави. Двадцять років незалежного існування України в масштабах історії — це час молодості, коли можна і треба експериментувати, виборюючи своє гідне місце в сім'ї вільних, демократичних, процвітаючих, суверенних націй. Світ змінюється за формулою: думка — мрія — дія. Як оцінює реальний стан економіки, соціальних, етнічних, культурно-побутових відносин в нашій країні сучасна українська молодь, про що вона мріє і до чого прагне? Отримавши відповіді на ці запитання, можна більш точно й науково обґрунтовано прогнозувати подальші шляхи розвитку нашої країни у XXI ст.

Об'єктом цього дослідження є українська студентська молодь як найбільш активна соціокультурна група сучасного суспільства. Предметом дослідження є побутуючі в середовищі студентства погляди, судження, думки, пов'язані з узагальнювальним етноментальним концептом «українська мрія». Основним

джерелом розвідки послужили більш ніж 100 тематичних рефератів, підготовлених студентами культурологічного профілю з Національного університету «Кієво-Могилянська академія» та Київського національного університету культури і мистецтв, де автор читав спецкурси з етнології. Аналіз і коментар отриманих від респондентів емпіричних матеріалів не виключав використання інших джерел і наукових розвідок, присвячених етноментальним аспектам духовної культури.

Наша розвідка не претендує на широкі узагальнення, оскільки, як справедливо зазначив Сергій Грабовський, «проблематика української мрії неозора і практично не досліджена»³.

Зусиллями вітчизняних і зарубіжних ЗМІ створюється доволі непривабливий портрет сучасного молодого покоління як генерації з багатьма негативними рисами, серед яких найчастіше згадують інфантильність, аполітичність, схильність до агресії, жадобу наживи і примітивних насолод і т. ін. Дані, отримані в результаті обробленого масиву інформації, засвідчили, що клішовані й розтиражовані в ЗМІ уявлення не відповідають реальному стану речей. Сучасна освічена українська молодь (зокрема студенти-гуманітарії) яскраво демонструє високий рівень громадянської і політичної свідомості, патріотизм, готовність активно впливати на подальшу долю власної держави.

Майбутнім бакалаврам і магістрам різних років навчання була запропонована ідентична тема «Українська мрія», яку потрібно було висвітлити на власний розсуд у формі письмових рефератів. Усі самостійні роботи були підготовлені українською мовою.

Для активізації творчого потенціалу респондентів було використано широковідоме поняття «американська мрія» (American dream). Воно вже давно стало розтиражованим брендом, який разом з Mc.Donald's та Coca-Cola є візитною карткою Сполучених Штатів. Сенс American dream доволі банальний: народитися в бідній сім'ї, працювати як робоча коняка, щоб стати мільйонером.

Існують різні версії цього казкового сюжету. Міфологічний конструкт «американська мрія» можна трактувати як специфічну ідеологію, систему різних понять, що, як правило, включають у себе прикметник «американський». Це, зокрема, американський спосіб життя з такими його складовими, як здоров'я, комфорт, раціональна організація життя, міжлюдських стосунків і кар'єри, чудові дороги, сімейні цінності тощо. Типовий американський герой — це маленька, пересічна людина, не дуже освічена, але із сильним характером, здатна врятувати мікро- і макросвіт, або ж self-made man (людина, яка сама себе створила). Хрестоматійним прикладом такого карколомного злету вважається життєвий шлях Абрахама Лінкольна, який від звичайного хлопчика й лісоруба виріс до президента Сполучених Штатів. Джон Рокфеллер, Енді Карнегі, Біл Гейтс стали американськими ідолами саме тому, що вони є втіленням американської мрії.

Розрекламоване кліше, що набуло широкої популярності в 50-х роках минулого століття, тісно асоціюється з такими побутовими реаліями, як білі ошатні будинки для кожної сім'ї, підстрижені газони перед ними, яскраві потужні автомобілі на швидкісних магістралях-хайвеях. Характерною особливістю американської мрії виступає свобода, добробут, прагнення до успіху та самоствердження, визнання всесвітньої місії США.

Американській мрії притаманний також момент везіння (щасливого жеребу), як певний елемент гри, котра прикрашає і підсолоджує нудну рутину тяжкої і наполегливої праці, що є фундаментом американського способу життя.

В Америці, як відомо, початковий матеріал, з якого формувалося суспільство, становив мішанину різних етносів, культур і релігій. Це був такий собі «анти-соціум», що складався зі «своїх» і «чужих». Єдина перевага, яку отримував кожний, — це свобода. Оскільки не існувало сталої соціальної традиції, яка б визначала статуси, кожен мав сам створити власний статус, кожен мав самостійно стати на ноги — так виникали Сполучені Штати. У цьому сенсі Амери-

can dream є не лише соціальною реальністю, але й таким собі філогенетичним спогадом про становлення нації.

Часто американську мрію прирівнюють до казки про Попелюшку. Але це не зовсім правильно, адже Попелюшка стала принцесою лише за допомогою феї, тоді як провідною ідеєю американського стилю життя є досягнення всього самотужки, звідси й феномен «self-made man». Основними цінностями американської нації проголошуються саме індивідуалізм, ініціатива, ризикованість, лідерство, здорова агресивність, оптимістичність, самодостатність і, звичайно ж, велика працездатність.

Якщо вдуматись, то неодмінно побачимо зануреність американської мрії в протестантський духовний контекст. Саме там слід шукати коріння American dream. Одна з ключових ідей протестантської етики — уявлення про визначеність наперед потойбічної долі людини. Той, хто потрапить в Царство Небесне, мусить мати багатство в цьому світі — це знак його обраності. Але для того щоб розбагатіти, необхідно важко й наполегливо працювати. У концентрованому вигляді ідеї представників пуританської етики знаходимо у творчості англійського проповідника Річарда Бакстера, який обґрунтував необхідність поєднання аскези й капіталістичного духу: «Багатство заслуговує осуду лише постільки, поскільки воно криє в собі спокусу піддатися лінощам і грішним мирським насолодам, а прагнення до багатства — лише постільки, поскільки воно викликане сподіваннями на майбутнє безтурботне і веселе життя. Як наслідок же виконання професійного обов'язку багатство морально не лише виправдане, а й приписане»⁴. Протестантське розуміння багатства як винагороди за аскетичне життя істотно вплинуло на позитивне сприйняття американської мрії, яка наснажує і мобілізує людину на конкретні справи. З цього погляду капіталістичні стереотипи людських прагнень суттєво відрізняються від моральних ідеалів-настанов соціалістичного суспільства, де потяг до багатства ніколи не вважався нор-

мальним і престижним, а скоріше засуджувався як пережиток приватновласницьких інстинктів. До речі, помічено, що найвищий добробут середньостатистичної людини сьогодні в протестантських країнах, нижчий — у католицьких, а ще нижчий — у православних. Ця закономірність явно не випадкова!!!

Широкий популяризації американської мрії на всіх континентах земної кулі активно сприяла потужна кінематографічна діяльність Голлівуда, продукцію якого по праву називають «фабрикою мрій». Розвинене інформаційне американське суспільство зі своєю могутньою кіно- та медіаіндустрією зробило свої ідеали й цінності відомими всьому людству. У свідомість мільйонів настійливо і планомірно «втовмачується» думка, що Сполучені Штати — найкраща країна у світі, з єдиною правильним державним ладом і соціальним устроєм, країна, яка дозволяє реалізувати заповітні людські бажання.

Рекламна привабливість американської мрії, очевидно, має і свій зворотний бік. На це слушно вказувалося в деяких студентських рефератах. Скептично сприймається, зокрема, заявлена теза, що Сполучені Штати — вільна країна рівних можливостей, оскільки в дійсності це суспільство є досить закритим і перейти наверх з одного соціального прошарку в інший дуже складно. Американський сюжет про те, як простий хлопчик стає президентом, за змістом близький до лєнінської байки про те, що кожна куховарка може керувати державою. Сімдесятилітній досвід існування СРСР, як відомо, не підтвердив дієвості цього сумнівного афоризму. Незважаючи на позірний позитив ідеологічного конструкту «американська мрія», молоді українці вважають його шовіністичним і реакційним, оскільки він глибоко інтегрований в американський проект світової експансії.

Критичне ставлення до American dream, однак, не дає підстав відкидати її як універсальну модель функціонування постмодерної цивілізації. У сучасних розвинутих країнах, яким притаманний високий рівень атомізації і розша-

рування суспільства, соціального відчуження взагалі, опертя індивіда на самого себе, свої сили та вміння є єдиною надійною і реальною настановою для здійснення життєвих цілей. Красиві балачки про колективізм, гуманізм, турботу держави про всіх і про кожного, які завжди носили переважно декларативний характер, сьогодні вже лишаються ностальгічними спогадами недавнього радянського минулого.

Українська суспільна мрія твориться із сукупності мрій окремих людей, з яких складається нація. Сьогодні цілісної політичної української нації ще не існує, вона лише формується. Цим значною мірою пояснюється нечіткість, а часом і суперечливість орієнтирів і пріоритетів розвитку нашої країни і суспільства.

Хоча держава Україна відбулася, але не все вийшло, як хотілося: досі актуальною залишається українська мрія про справжню незалежність, народовладдя, європейський шлях розвитку. Уведенням закону «Про приватне володіння на землю», здавалося б, здійснилася аграрна мрія, але говорити про те, що український селянин став господарем на власній землі, підстав немає. Після всіх голодоморів, руйнівних експериментів у сільському господарстві, знищення верстви ефективних господарів-«куркулів» авторитет і привабливість хліборобської праці падають дедалі нижче.

За умови, коли одвічна українська мрія-мета про незалежну державу формально досягнута, але вона не стала запорукою чи зрозумілою перспективою покращення матеріального й духовного рівня життя пересічного українця, відбувається стихійний процес девальвації загальнонаціональних цінностей. У суспільстві, яке не здатне сформулювати загальнозрозумілі й загальноприйнятні для більшості завдання й цілі, не виробило стратегії і тактики їх виконання, кожна конкретна людина змушена покладатися на власні сили. Таким чином, кожен виживає, рятується, будує плани на майбутнє поодиноці або на рівні родинного клану.

Сучасна українсько-американська мрія не дуже змінила свій первісний вигляд — багато працювати (бажано в західній компанії чи

банку), багато заробляти, стати банкіром, босом, поп-зіркою, мати віллу за містом, їздити в мерседесі та носити норкову шубу, відпочивати на Канарах чи Лазурному узбережжі тощо. Щоправда, в українській редакції цієї мрії, здається, втратили досить суттєвий наголос на словах «багато працювати» і поставили його на тезі «жити багато». Особливим цинізмом відзначається життєва філософія спритних «нових українців», закарбована в тості-девізі «щоб у нас все було і за це нам нічого не було». Така українська мрія має негарний присмак і навіть тхне криміналом, мафією, хабарами, корупцією, обманом... Отже, американська мрія на українських теренах часто-густо втрачає свою романтичну привабливість.

В українському суспільстві, як помітили учасники нашого дослідження, здавна побутує так звана «мрія месії» зі своїми усталеними складовими-архетипами. Суть цієї мрії полягає в тому, що людина — видатний індивідум — усе життя проводить у пошуках правильного, істинного шляху, усе життя перебуває в мандрах, терплячи злигодні й поневір'яння. У фольклорній традиції цей обранець найчастіше походить з бідної селянської родини. Поставивши перед собою «високу», неможливу для здійснення однією людиною і навіть кількома мету — змінити, покращити щось у світі, або врятувати від небезпеки, катастрофи тощо, він гине, так і не ставши зрозумілим для інших. Мрії месії, навіть нездійсненні, несуть із собою певне божественне світло на грішну землю (Прометей, Ісус Христос...). Тому його задуми не марні: після смерті «обранця» його ідеї набувають визнання, а саму його постать оповиває певний священний ореол.

Якщо посилалися на реальні приклади втілення описаного виду мрії в українській історії, то насамперед треба згадати Григорія Сковороду — мандрівного філософа ранньомодерної доби, по-справжньому оціненого лише у ХХ ст. До когорти «месій» у цьому ж ХХ ст. належать представники Розстріляного Відродження, які поклали своє життя заради розвитку української мови і культури.

Деякі респонденти виділяють ще одне відгалуження української мрії — мрії-ідеології, що мають переважно етноцентричний характер. Звідси беруть початок цікаві тенденції мріяти про власну (незалежну) історію, що її можна і треба викладати в навчальних закладах в такому самому обсязі, у якому колись вивчали і викладали «імперську» (російську) історію. Прикметно, що в цій етноцентричній історії більшість подій і явищ мають бути зумовленими, пов'язаними з українцями або відбуватися під їхнім впливом. Часто (особливо у шкільному варіанті цієї мрії) надмірно конденсується позитивна роль українців у світовій історії разом з негативними впливами чужинців-поляків, москалів, татар та ін.

До мрії вибудувати свою репрезентативну історію долучається вітчизняна археологія (особливо аматорська) з активними пошуками індоєвропейської прабатьківщини й колиски слов'янських народів (звичайно ж, на теренах України!). Паралельно із цим прояснюються деталі етногенезу сусідніх народів, у якому перебільшується роль українського етнічного компонента. До ідеологічних конструктів слід віднести і мрії про ВЛАСНУ (тільки нашу і нічию більше) велику державницьку та культурницьку передісторію — традиції Київської Русі та козацької держави. Також існує мрійна тенденція мати ВЛАСНУ (незалежну) літературу з усіма відомими європейськими стилістичними напрямками і течіями, а подекуди з акцентуванням українського коріння загальноєвропейських культурних явищ. Подібні намагання стосуються й інших видів мистецтв. Європейський компонент і контекст у них не випадковий. Для патріотичних мрійників важливим є довести ВЛАСНУ історичну європейськість (на противагу «іншим», зокрема росіянам-азіатам), котра за магічним принципом має механічно забезпечити нашу сьогоднішню європейськість та гармонійну інтеграцію до Євросоюзу, що прийде сама собою (за прикладом гоголівських вареників).

Розглянуті етноцентричні мрії зводяться до того, щоб бути першими й найважливі-

шими (на межі абсурду можна твердити, що перші люди походять від українців, індоєвропейці — також, усі генії з України, тут центр світу і Європи і т. ін.). Такого ж штибу намагання обстоювати автономну національну специфіку універсальних соціальних і культурних феноменів (звідси — спроби віднайти всі відомі архетипи в українській версії тощо). Мрійливо-патріотична тенденція зазвичай має два виміри: 1) інтегральний (прилучатися до престижного Першопочатку та Центру — до Європи, Візантії, Афіні) та 2) диференційний (відмежуватися від ворогів-кочівників, ляхів, москалів, жидів та ін.).

Поряд з етноцентризмом ще однією специфічною рисою української мрії є прагматизм: з діади «хліба та видовищ» незаперечна перевага віддається «хлібові» як матеріальному чинникові добробуту в будь-якому втіленні (універсальним еквівалентом є гроші, але можливі варіанти й доповнення: квартира, машина, земля...). «Видовища», тобто задоволення духовних потреб, якщо й згадуються, то розглядаються як похідні від «хліба». Здоров'я, незважаючи на народну мудрість, також «купується» в межах згаданої життєвої філософії. Прикметно, що такі глобальні проблеми, як «мир у всьому світі», «чисте небо над головою», демографічна криза, соціальні й національні конфлікти в представлених рефератах студентської молоді майже не згадуються. Складається враження, що наші респонденти не налаштовані мислити в державних, а тим більше планетарних масштабах, оскільки «їхня хата скраю».

Слід відзначити, що прагматизм української мрії здебільшого позбавлений амбітності; питання престижу, популярності, дієвості, відповідальності чинної владної вертикалі, як правило, не ставляться і не коментуються. З цим пов'язана ще одна специфічна риса української мрії — пасивність. Бажано реалізувати мрію у найпростіший спосіб, аби суб'єкт доклав найменше зусиль, але отримав усе, що хоче.

Зазначені специфічні риси української мрії (егоцентричність, прагматизм, пасивність) є

породженням минулого (історичних умов формування побуту, традицій, менталітету...) й одночасно — захисною реакцією на сучасну дійсність (соціальні, економічні, культурні, політичні реалії), що визначає перспективи майбутнього розвитку країни.

Поширеною серед молодих освічених людей є мрія про революцію, «великі зміни», і, врешті-решт, про нову, модерну, красиву, справжню Україну. Хочеться держави, у якій зручно жити і якою можна пишатися. Мрія про «нову революцію» пов'язана, очевидно, з тим, що в нас не було переможної революції, яка б створила фундамент прогресивного, демократичного розвитку суспільства. Революцію 1918 року українці чи то програли, чи то просто прогавили, а в 1991 році революції як такої так і не було. Не виправдала великих надій і Помаранчева революція, хоча на початку 90-х років ХХ ст. і справді було національне піднесення, зросла кількість україномовних громадян, які готові були будувати нову країну, однак усе це швидко зійшло нанівець. Вільна Україна виявилася зовсім не такою, якою вона мріялась, суттєво змінилися лише зовнішні прикмети, а внутрішній устрій залишився таким самим, якщо не гіршим.

За спостереженнями Сергія Грабовського, «...українська мрія розпочалася як прагнення до відродження нації, до відтворення колишньої свободи та звияги, і саме тут знайшли об'єднавчу основу образи бажаного світу селянина й учителя, науковця та робітника. Проте саме тут було закладено й одну з підвалин трагедій наступного століття: в орієнтації на відтворення минушини, в уваленні про майбутнє як оновлене далеке минуле»⁵. Мрійництво не з поглядом уперед, а з головою, повернутою назад, у давнє або й не дуже давнє минуле, на жаль, дуже характерне й для сучасного політичного та духовного життя України. Замість того щоб, діючи раціонально (крок за кроком), будувати нове демократичне суспільство, де б кожний відчував себе господарем життя, наша владна і культурна еліта витрачає багато зусиль, «роз'ятрюючи

рани» колишніх поразок, конфліктів, суперечностей. Ця беззмисловна й непотрібна полеміка суттєво гальмує прогресивний розвиток країни, яка дедалі більше програє в конкурентній боротьбі зі своїми ближніми й далекими сусідами.

Хоча Радянський Союз поступово все далі відходить у минуле, дедалі більшого поширення (переважно в середовищі літніх людей) набуває мрія про повернення «старого режиму». Навіть представники молодшого покоління часто повторюють тезу про те, що всі громадяни Радянського Союзу були забезпечені матеріально й мали пристойну роботу. При цьому забувають про черги в магазинах за дефіцитом, заборону слухати «чужі голоси» й багато інших характерних прикмет «казарменного соціалізму».

До ретро-мрій належать і мрії про відродження такого становища церкви і релігії, якими вони були в дорадянські часи. Дехто мріє навіть про повернення язичництва. Начебто тоді Україна й воскресне, стане сильною та вільною державою, бо єдине, що їй у цьому заважає — це силоміць насажене християнство. Дуже часто ця мрія проявляється в досить гротескних формах. Якщо бути послідовним, то разом з поганством треба відродити старі капища, верству жерців-волхвів і навіть магичні ритуали з кривавими пожертвами.

На думку багатьох респондентів, формування й формування соборної української мрії тісно корелюються з процесами особистої самоідентифікації. Вона потрібна кожній людині для відчуття та усвідомлення себе у світі інших людей і об'єктів. Наявність виробленої самоідентифікації забезпечує нормальні, збалансовані стосунки з навколишнім світом. У цьому контексті свідомі молоді українці мріють і прагнуть до того, щоб ліквідувати «непевність самоідентифікації», «комплекс малоросійщини і меншовартості», спричинені історично.

Чимало українців звикли з думкою про власну депресивність і статус колонії. Унаслідок слабого опору асиміляційним процесам

Україна виявилася наче непричетною до багатьох культурних і наукових подій, матеріал для яких вона постачала (Сковорода, Гоголь, Малевич, Архипенко, Лифар, Вернадський, Корольов та ін.). Звідси відомий парадокс «множинності особи», невміння цінувати здобутки власної нації. Саме тоді, коли цінності двох контактуючих культур уявляються особі (або спільноті) несумісними, виникають комплекси меншовартості.

Представники сучасного молодого покоління бачать майбутню Україну як суспільство незалежних і самодостатніх професіоналів. Професіоналізм має бути поставлений на чолі будь-якої діяльності й вище всякої політичної кон'юнктури. Змагальність, публічність, легальна конкуренція — безпосередньо супротивні професіоналізму якості. На всіх місцях, у всіх сферах мають бути професіонали, а серед них нехай лідирують найбільш талановиті й розумні люди.

На думку більшості задіяних респондентів, єдину (об'єднувальну, національну, соборну) українську мрію виокремити неможливо, оскільки її просто не існує. Переважна більшість наших співгромадян так заклопотана днем сьогодняшнім, турботами про фізичне виживання, що їм ніколи думати про майбутнє. Чимало українців (насамперед освічені й молоді) мріють виїхати за кордон і там «жити як люди». Дехто сподівається на те, щоб удома можна також «жити як люди». В обох випадках маємо справу з контрпродуктивними мріями пасивного штибу: мало хто збирається щось робити у власній країні, щоб було краще, зневірившись у можливості таких змін. Прикметно й те, що обидві мрії побудовані на порівнянні із ситуацією в більш успішних країнах. Це ще одна грань задоволеного комплексу меншовартості.

Важливою специфічною ознакою сучасної української мрії критично налаштовані молоді люди, як уже зазначалося, уважають егоцентричність: це мрія окремої персони, індивідуалістична, а не національна чи громадянська (суспільна). Суб'єктом такої мрії є

«я», а не «ми», «наша нація», «наша країна» тощо. Отже, ідеться про мрію окремої особистості щодо власного майбутнього, здебільшого включаючи в нього майбутнє сім'ї та родичів, рідше — друзів та знайомих, але майже ніколи — країни чи тим більше держави (яка є для нашого суб'єкта чимось абсолютно зовнішнім чи навіть ворожим). Пряма залежність успіху української мрії від якості державної влади відображена в таких рядках зі студентського реферату: «Саме я мрію про вдосконалення державної влади, адже, на мою думку, від цього фактора залежить 98 % економічного успіху, а звідси й соціального успіху країни».

Мрії представників молоді різних поколінь істотно відрізняються. У радянські часи багато хто мріяв про те, щоб курити імпортні цигарки, носити американські джинси й дивитися фільми Голлівуда. Сьогодні ці мрії цілком досяжні, але тепер планка бажань піднялася набагато вище: хочеться мати найкращі імпортні марки автомобілів, престижну роботу в західній фірмі, відпочивати на модних і екзотичних закордонних курортах тощо. Таким чином, сучасні молодіжні мрії українців значно зросли в грошовому еквіваленті.

Водночас деякі респонденти підкреслюють скромність українців навіть у формуванні власних мрій. На відміну від американців, українцям (в основній масі) не притаманні ні особлива жадібність, ні надмірні амбіції. У їхню мрію не входить стати мільйонером або підкорити весь світ. Для щастя їм буде досить хороших і стабільних умов існування (забезпечення якісним житлом, їжею та володіння певною резервною сумою «на чорний день»). Тут ми спостерігаємо не так скромність бажань, як життєву практичність: існує значно більше шансів досягти реалістичної планки. З іншого боку, невисокі амбіції, страх ризику, несхильність до авантюризму здавна заважають українцям стати «першими серед рівних».

Спираючись на інтернет-джерела й соціологічні опитування, доходимо висновку, що для найбільшої категорії населення України, так званого середнього класу, українська мрія —

це своя хата, стабільний прибуток або зарплата, що дозволяє добре жити, харчуватися й одягатися, лікуватися, відпочивати, займатися спортом, давати пристойну освіту дітям, мати упевненість у забезпеченій старості й, урешті-решт, перспективу і можливість переходу до більш забезпеченої категорії людей. Отже, виходить так, що саме повсякденне життя і все, що дотичне до нього, формує «межі мріяння» середньостатистичного українця.

Звичайно ж, молоді українці мріють про кохання та міцний шлюб, який би поєднував романтичну та практичну сторони життя, коли чоловік та жінка (як єдине ціле) реалізують українську мрію. При цьому українці далекі від меркантильності європейців (тому сьогодні у нас спостерігаємо неприйняття шлюбних контрактів, які розцінюються мало як не образа і свідчення несерйозності почуттів та намірів сторін).

Дуже поширена серед молоді (особливо жіночої половини) мрія про шлюб з багатим бізнесменом, краще іноземцем. Ось характерне зізнання однієї зі студенток: «Я не знаю про що мріють хлопці, мої однолітки, але знаю про що мріє більшість дівчат. Вони мріють вийти заміж за "принца" з великим гаманцем, а багато з них мріють ще вийти за такого ж принца, але ще щоб він був іноземцем, та виїхати з ним з цієї країни геть, туди, де краще життя, ніж у нас...» На жаль, такі думки стають дедалі масовішими, що свідчить про зростаючу прірву між бажаннями й можливостями їх задоволення для пересічної людини в нашій країні.

Мрія про цікаву роботу та належне забезпечення за межами України (на теренах «золотого мільярда») рефреном повторюється в багатьох студентських наративах. Водночас згадують і про незавидну долю української жінки, яка змушена виїжджати в багаті країни на заробітки, залишаючи дітей соціальними сиротами. Про що мріють такі діти і їхні матері? Напевне, про те, щоб бути разом у затишному сімейному гнізді.

Виходячи на рівень типологізації і класифікації, деякі респонденти пропонують розріз-

няти мрії сільські та урбаністичні, провінційні та столичні.

Пасторальний (сільський) варіант української мрії умовно вкладається у формулу «Садок вишневий коло хати...» Він передбачає прагнення мати хороший шмат землі, власний дім, господарство, корівку, свиней, трактор та іншу сільськогосподарську техніку. При цьому бажано було б отримати все це одразу, не докладаючи великих зусиль. Урбаністичний варіант мрії полягає в тому, що об'єктами бажання стають атрибути міського побуту: комфортабельна квартира, машина, дача, власна фірма тощо. «Міська» мрія опосередковано впливає на «сільську», що зумовлено економічними причинами. Унаслідок цього «сільська» мрія часто трансформується в бажання переїхати до міста, де, на думку багатьох, жити легше й зручніше. Цікаво, що, на відміну від представників старшого покоління, серед студентів, чимало з яких є вихідцями із села, не простежується антиурбаністична мрія про повернення до рідної домівки, до більш спокійного сільського середовища. Очевидно, таке ностальгічне бажання виникає лише з віком, коли людина стомлюється від інтенсивного ритму життя в місті. Важливо брати до уваги й той момент, що опитані нами студенти гуманітарного профілю не пов'язують свою майбутню професійну діяльність із селом, де сьогодні вони не бачать перспектив свого кар'єрного зростання.

Основна відмінність української мрії в мешканців столиці й провінції полягає в різних цінностях, які є первинними для цих категорій населення. Кожній провінційній дівчині з дитинства прищеплюється розуміння того, що головне для неї — удаło вийти заміж. Вона мріє про пишне весілля, дім або квартиру в подарунок від батьків. Провінційний хлопець мріє про те, щоб батьки допомогли йому вступити до ВУЗу, після закінчення якого вони ж знайдуть йому «хорошу» роботу. Він мріє про гарну дівчину, бажано із заможної родини. Бажано, щоб робота (нехай і нелегальна) приносила великі гроші, щоб дружина могла ніде не працювати і задовольняти всі свої бажання...

У столичному варіанті мрія про власне благополуччя часто рівняється на розтиражовані європейські стандарти й віддзеркалює особисті смаки й «забаганки» конкретної особи. Наведемо характерний уривок з реферату студентки-культуролога. Вона мріє про те, щоб «тримати невеликий бізнес» (або ж просто мати престижну роботу, бажано в західноінвестованій компанії), відчувати себе фінансово спроможною людиною в достатній мірі, щоб мова могла йти про якісь мрії.

Отже, треба почати з того, що купити будиночок на околиці Києва (наприклад — на Святошинських озерах, у живописному куточку), обладнати його так, щоб він міг чудово функціонувати самостійно. Інтер'єри будинку будуть ретельно продумані разом з архітекторами відповідно до характеру та стилю життя господарів. Навколо створити стилізований пейзаж «під японські ландшафтні сади». Крім того, має бути величезний породистий собака, дві машини, два велосипеди для прогулянок у лісі та вранішньої розминки...»

Нічого надмірного або занадто амбіційного в таких візіях майбутнього немає. Це цілком реалістичні проекти життя для багатьох представників середнього класу в країнах Західної Європи та США. Інша річ, що для основної маси українців подібні мрії, на жаль, поки що належать до казкових фантазій. Але сама наявність таких мрій у широких верствах населення, безперечно, підштовхує суспільство на шлях їх досягнення.

Дещо дивує те, що у своїх індивідуальних мріяннях молоді гуманітарії чітко уявляють і формулюють бажані матеріальні цінності й достатки, але дуже мало говорять про власну реалізацію як фахівців, про свої творчі плани і духовне зростання. У жодному з розглянутих рефератів не помічено роздумів про майбутню діяльність вчителями, музейниками, науковцями, культурологами та ін. Доводиться констатувати, що прагматичні мрії про очікувані життєві гаразди явно випереджують мрії про «романтику трудових звершень», яка всіляко підносила та оспівувалася в радянські

часи. Очевидно, це ще одна грань духовної кризи сучасного українського суспільства, у якому гроші й матеріальні надбання дедалі впевненіше стають головним мірилом життєвих успіхів людини.

Розглянуті матеріали дають підстави стверджувати, що про чітко сформовану й загальноусвідомлену українську мрію-ідею як певну мету і відповідно шлях її досягнення сьогодні говорити важко. Усі хочуть жити добре в матеріальному плані, беручи за орієнтир розвинуті країни Заходу, але в американську мрію на наших теренах мало хто вірить. На заваді — політичний, економічний і морально-духовний хаос у країні, який не дозволяє пересічному українцеві вважати себе господарем власної долі.

У нашому роз'єднаному, розшарованому, несолідарному суспільстві доводиться констатувати неартикульованість і, можливо, навіть занедбаність української мрії. Вона лишається поняттям чогось нездійсненого, але не самим фактом належності до сфери марення, а через об'єктивні чинники, і серед них — наша українська ментальність. Існує бажання бути паном (господарем) на своїй землі, але воно контрастує з іншою ментальною традицією — «на село по три гетьмани», а ще ж існує інша крайність — «моя хата скраю». До цього слід додати образ «нації, що хропе, стоячи на колінах» (вислів Ліни Костенко) і приказує «маємо, що маємо». Тому в сучасних умовах українська мрія ледве жевріє.

Причини невтішного стану нашої держави треба шукати не лише назовні, а й усередині, в архетипах національної свідомості, адже символом свободи й багатства в нас завжди був хутір. Представники влади й живуть саме так: відокремлено від народу і його інтересів, зайняті процесом особистого збагачення й обласштування власних хуторів-маєтків.

Молодь — дуже вразлива категорія населення, що особливо гостро відчуває на собі складності переходу від планової до ринкової економіки. Сьогодні в Україні кожна третя молода людина, яка хоче працювати, не може

цього зробити. За статистикою Євросоюзу, безробіття молодих людей в нашій країні в 2,3 рази вище, ніж серед дорослих категорій населення, і цей розрив має тенденцію до зростання⁶. Проблема ще ускладнюється тим, що в Україні молодь дуже неактивна: 18,8 % українців віком від 15 до 24 років узагалі ніде не працюють і не навчаються⁷. Ці молоді люди могли б поповнити контингент робочої сили і платників податків, якби бачили реальні перспективи поліпшення економічної ситуації або власної зайнятості.

Кризова ситуація в економіці, освіті та культурі, невпевненість у завтрашньому дні породжують серед молоді відчуття апатії і скепсису, які сигналізують про загрозу появи чергового «втраченого покоління». Неприховані ноти песимізму звучать у таких рядках зі студентського реферату: «У нинішній ситуації зовсім не виглядає на те, що у нас є хоч якась мрія. Ми вже так звикли жити, перебиваючись, постійно собі в чомусь відмовляючи, звикли соромитися своєї вбогості, не пишати своєю культурою, червоніти при згадці про наших державних діячів, збирати гроші то на одну необхідну річ, то на іншу і ні про що не думати, їдучи додому в напханому тролейбусі, що, здається, й забули, що воно таке — мріяти... Українці ж наразі занадто зайняті виживанням і мрії в них несміливі — прості й невибагливі: хотілося б мріяти лиш, щоб ми врешті наважилися мріяти».

На думку молодих людей, заробити великі гроші в Україні сьогодні можна тільки в обхід законів, тому здійснення української мрії за американським рецептом — це завжди злочин, переступ через закон (заробити в українських реаліях капітал означає вкрати!!!). Інший шлях до багатства — це лотерея чи рулетка. Але здебільшого такі способи витягнути щасливий жереб схожі на «поле чудес в країні дурнів».

Обнадіює те, що в студентській аудиторії переважають не песимісти, а ті, хто не втратив віру у своє майбутнє і готовий його активно будувати у власній країні. На думку прагматиків

і оптимістів, українському народові не залишається нічого іншого, як розраховувати тільки на себе, на власний розум і працю своїх рук, сподіваючись, що настане такий день, коли молоді талановиті люди не втікатимуть за кордон у пошуках кращого життя, а старим самотнім

пенсіонерам не доведеться збирати пляшки і випрошувати милостиню. Заради досягнення цих пріоритетів майбутні бакалаври та магістри готові багато й напружено працювати, вірячи, що колись «запануємо і ми, браття, у своїй сторонці...»

¹ Грабовський С. Українська мрія: триумфи та трагедії // Сучасність. — 1995. — № 3. — С. 138.

² Толковый словарь русского языка / под ред. Д. Н. Ушакова. — М., 1938. — Т. II. — С. 206.

³ Грабовський С. Там само. — С. 146.

⁴ Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. — К., 1994. — С. 166–167.

⁵ Грабовський С. Українська мрія: триумфи та трагедії. — С. 140.

⁶ Надрага В. Як працювати «втрачене покоління»? // Дзеркало тижня. — 2011. — 27 серпня.

⁷ Там само.